Agora
Social Sciences Journal

Панасюк М. Фантазм суверенності без ноші влади: неолібералізм, карнавалізація і новий прекаріат у дзеркалі психоаналітичної критики. *Агора. Журнал соціальних наук.* 2026. Вип. 4, № 1. С. 69–91. https://doi.org/10.25264/2786-9202/4.1-69-91.

УДК 316.75:159.964.2

ФАНТАЗМ СУВЕРЕННОСТІ БЕЗ НОШІ ВЛАДИ: НЕОЛІБЕРАЛІЗМ, КАРНАВАЛІЗАЦІЯ І НОВИЙ ПРЕКАРІАТ У ДЗЕРКАЛІ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ КРИТИКИ

Марія Панасюк [a,*]

[a] *Магістр з культурології, докторант, незалежна дослідниця, Україна*

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено трансформацію ідеологічного фантазму панування в умовах пізнього неолібералізму крізь призму психоаналітичної теорії Ж. Лакана та С. Жижека, карнавальної концепції М. Бахтіна і соціології символічного капіталу П. Бурдьє. Розглянуто зміщення об'єкта-причини бажання від класичних символів споживання доби пізнього СРСР (джинси, жувальна гумка, кока-кола) до сучасних маркерів соціального статусу: купленого диплома, дорогої техніки, пристроїв, придбаних у кредит. Показано, що новий представник робітничого класу та прекаріату (аналітичні категорії, а не опис однорідних соціальних груп) успадковує структуру фантазму «гомо совєтикус», перенесену на матрицю меритократичного міфу про природне право на панування, без готовності нести ношу відповідальності правителя. Ця конфігурація спирається на надегоцентричний імператив насолоди (superego injunction to enjoy), який перетворює невдачу суб'єкта на особисту моральну провину, а не структурний наслідок неолібералізованого капіталізму. Проаналізовано механізми карнавалізації культури, за яких бажання зміни ролей (потокове мовлення, аватари, віртуальні ідентичності) підміняє реальну трансформацію соціальних позицій. На матеріалі трьох епізодів мультиплікаційного серіалу «Південний Парк» («Cartmanland», 2001; «Margaritaville», 2009; «A Nightmare on FaceTime», 2012) як симптоматичного культурного тексту показано функціонування цинічної дистанції за формулою П. Слотердайка і С. Жижека («вони чудово знають, що роблять, але все одно це роблять»; Sloterdijk, 1987, p. 5; Žižek, 1989, p. 33), а також ефекту «рівноможливісної ненависті» (equal opportunity hatred; Samuels, 2008), що виробляє позицію цинічної метадистанції глядача. Запропоновано теоретичну модель аналізу «нового гомо совєтикус» як фігури, що поєднує

Ключові слова:
неолібералізм, психоаналіз, прекаріат, карнавалізація, ідеологічний фантазм.

[*]Адреса для кореспонденції:
panasiuk.mariia.o@gmail.com

**ORCID:* https://orcid.org/0000-0002-5353-3922

Історія статті:
Надійшла 11.07.2026
Прорецензована 04.09.2026
Прийнята до друку 23.09.2026
Опублікована 28.09.2026

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative *Commons Attribution NonCommercial NoDerivs* (CC BY-NC-ND 4.0), яка дозволяє іншим завантажувати та поширювати роботу за умови зазначення авторства, але без можливості жодним чином змінювати роботу або використовувати її в комерційних цілях.

ностальгію за уявним суверенітетом із реальною боргової залежністю прекарного суб'єкта. Практичні імплікації моделі для медіаспоживання, освітньої політики та регулювання споживчого кредитування в українському контексті трудової міграції та повномасштабної війни сформульовано як дослідницькі гіпотези, що потребують подальшої емпіричної перевірки, а не як встановлені результати. Дослідження має теоретико-аналітичний характер і спирається на метод критичного текстуального аналізу (McKee, 2003; Fürsich, 2009) культурних артефактів у поєднанні із синтезом психоаналітичної та соціокритичної літератури.

Вступ. Постсоціалістичний та пізньокапіталістичний простір продовжує відтворювати химерну фігуру, яку частина дослідників умовно називає «гомо совєтикус» (Zinoviev, 1985): суб'єкта, чия ідентичність структурована навколо дефіциту та фантазму про справедливий розподіл благ, що «десь є», але «в нього вкрадено». Варто одразу застерегти, що в цій статті «гомо совєтикус», так само як «робітничий клас» і «прекаріат», використано як аналітичні, ідеально-типові конструкти, а не як опис психологічно однорідної соціальної групи; сучасна критична література прямо застерігає проти есенціалізації цього поняття й пропонує відмовитися від його буквального, трансісторичного вжитку (Sharafutdinova, 2023). Класична радянська версія цього фантазму трималася на трьох китах товарного дефіциту доби пізнього застою: джинсах, жувальній гумці та пляшці кока-коли, предметах, які функціонували не просто як споживчі товари, а як означники доступу до символічного порядку «великого Іншого», Заходу, свободи, повноти буття (Lacan, 2006). Сьогодні, через десятиліття ринкових трансформацій, структура бажання не зникла: вона змістилася на нові об'єкти, як-от куплений диплом, актуальний смартфон, автомобіль у кредит. Проте змінилася не лише номенклатура об'єктів, а й сама логіка суб'єктивації: новий представник робітничого класу та прекаріату (Standing, 2011) мислить себе не жертвою дефіциту, а недооціненим сувереном, «маленькою людиною», яка «народжена керувати світом», але змушена щодня ходити на роботу.

Ця суперечлива конструкція, поєднання нарцисичного фантазму всемогутності з реальним досвідом боргової залежності (Lazzarato, 2012), нестабільної зайнятості (Standing, 2011) та символічної девальвації дипломів, які самі перетворилися на товар для купівлі, а не гарантію статусу (Sandel, 2020), набуває особливої гостроти в українському суспільстві. Тридцять років незалежності України супроводжувалися накладеними одна на одну травматичними трансформаціями: розпадом планової економіки, форсованою ринковою лібералізацією 1990-х, кількома хвилями економічних криз, масштабною трудовою еміграцією (Libanova et al., 2022; Fedyuk, 2023) та повномасштабною війною, яка додатково прекаризувала й без того нестабільні позиції значної частини робітничого класу (Żuk, 2023). Наголосимо, що в цьому вступному

абзаці йдеться про загальний історичний контекст, а не про емпірично перевірені твердження про психічну структуру українських громадян; конкретні джерела для кожного з цих тверджень наведено нижче, у розділі «Результати», де українські імплікації моделі прямо позначено як дослідницькі гіпотези. У цьому контексті об'єкти статусного споживання, від закордонної електроніки до дипломів престижних університетів, функціонують не просто як маркери індивідуального успіху, а як компенсаторні означники в ситуації хронічної структурної невизначеності.

Об'єкти статусного споживання при цьому ніколи не є нейтральними економічними благами: услід за П. Бурдьє можна стверджувати, що вони функціонують як форма символічного капіталу, здатність конвертувати який у визнання й соціальну позицію завжди розподілена нерівномірно і приховує саму цю нерівність під виглядом «природного смаку» чи «особистих заслуг» (Bourdieu, 1984). Актуальність дослідження визначається потребою пояснити цей парадокс: чому суб'єкт, позбавлений реальних важелів влади, продовжує відтворювати фантазм панування, і чому культура масової розваги, зокрема мультиплікаційна сатира на кшталт «Південного Парку» (Parker & Stone, 1997–present; Weinstock, 2008), стає привілейованим простором для карнавалізованого програвання цього фантазму без взяття на себе його ноші.

Наукова проблема, порушена у статті, полягає в тому, що наявні дослідження неолібералізму, прекаріату та постсоціалістичної суб'єктивності здебільшого описують ці феномени паралельно, у межах окремих дисциплінарних оптик (соціологічної, психоаналітичної, культурологічної), але рідко пропонують інтегровану модель, яка пояснювала б, чому саме психічна структура фантазму, сформована в дефіцитарній радянській економіці, виявляється настільки пластичною і легко переноситься на цілком іншу, боргову економічну формацію. Попередній перегляд наукометричних баз (Scopus, Web of Science) та профільних журналів за ключовими словами на кшталт «homo sovieticus AND debt», «post-socialist precarity AND psychoanalysis», «carnivalization AND neoliberalism» не виявив досліджень, які б поєднували ці лінії аналізу в одній інтегративній моделі; це спостереження обмежене використаними базами даних і мовами пошуку й не є твердженням про повну відсутність такої літератури, а радше показником її недостатньої розробленості. Стаття прагне заповнити саме цю прогалину, пропонуючи синтетичну психоаналітично-соціокритичну модель «нового гомо совєтикус» і перевіряючи її евристичний потенціал на матеріалі конкретного культурного тексту.

Дослідницьке питання можна сформулювати так: як саме психічна структура фантазматичного дефіциту, успадкована від пізньорадянської доби, трансформується в структуру боргового фантазму суверенності без відповідальності в умовах неолібералізму, і як ця трансформація символічно програється в карнавалізованій масовій культурі? Уточнимо логічний місток між американським мультиплікаційним серіалом і висновками про постсоціалістичну, зокрема українську, суб'єктивність: він не є емпіричним

твердженням про вплив цього серіалу на українську аудиторію. «Південний Парк» використано як евристичний кейс, що унаочнює механізм (цинічну дистанцію, карнавалізовану гру ролей, фантазм суверенності без ноші влади) на рівні загальної теоретичної моделі; застосовність цієї моделі до українського контексту сформульовано як окрему гіпотезу, що потребує самостійної емпіричної перевірки на місцевому матеріалі.

Огляд літератури. Теоретичним підґрунтям дослідження ідеологічного фантазму є психоаналітична традиція Ж. Лакана, зокрема концепція об'єкта a (object petit a) як структурної причини бажання, що ніколи не тотожна жодному емпіричному предмету (Lacan, 2006). С. Жижек розвинув цю оптику стосовно ідеології, показавши, що ідеологічний фантазм організовує не те, у що суб'єкт вірить, а те, як структуроване саме його бажання та насолода (jouissance) (Žižek, 1989, 1997). Важливою для дослідження є також запропонована П. Слотердайком і розвинена Жижеком формула цинічного розуму: сучасний суб'єкт «чудово знає», що робить, продовжуючи діяти так, ніби не знає (Sloterdijk, 1987, p. 5; Žižek, 1989, p. 33). Це знання-невідання є ключем до розуміння того, як прекарний суб'єкт може одночасно усвідомлювати ілюзорність меритократичного міфу й продовжувати діяти всередині нього. Показово, що пізніша робота Жижека, присвячена аналізу насильства, додає до цієї оптики важливий нюанс: символічне насильство системи здебільшого невидиме саме тому, що воно вбудоване в нейтральний, «нормальний» перебіг повсякденного економічного життя, а не постає як ексцес чи відхилення (Žižek, 2008).

Критика неолібералізму як специфічного типу раціональності, що поширює логіку підприємництва на всі сфери життя, включно з самим суб'єктом як «людським капіталом», розроблена в роботах Д. Гарві (Harvey, 2005), М. Фуко (Foucault, 2008), В. Браун (Brown, 2015) та П. Дардо і К. Лаваля (Dardot & Laval, 2013). Ці автори загалом сходяться в тому, що неолібералізм – не лише економічна політика, а спосіб виробництва суб'єктивності, за якого кожен індивід постає підприємцем самого себе, відповідальним за власні успіхи й невдачі; водночас між ними є суттєва відмінність акцентів: якщо Фуко й Дардо та Лаваль зосереджені передусім на епістемологічній та управлінській логіці неолібералізму як «мистецтва врядування», то Гарві й Браун наголошують на його класовому, перерозподільчому вимірі, цілеспрямованому демонтажі соціальної держави на користь капіталу. Л. Болтанскі та Е. К'япелло (Boltanski & Chiapello, 2005) додають до цієї картини важливий історичний механізм: капіталізм асимілює навіть критику самого себе, перетворюючи вимоги автентичності та свободи, висунуті контркультурою 1960-х, на новий «дух капіталізму», орієнтований на гнучкість, проєктність і мережевість. М. Лаццарато (Lazzarato, 2012) та Д. Гребер (Graeber, 2011) аналізують боргову залежність як інструмент виробництва покірного, проте морально відповідального суб'єкта, «людини заборгованої», яка постійно відпрацьовує символічний борг, ніколи

не в змозі його погасити; при цьому Гребер підходить до боргу радше з антропологічної та історичної перспективи, тоді як Лаццарато зосереджується специфічно на неоліберальній фінансіалізованій сучасності. Г. Стендінг (Standing, 2011) запроваджує поняття прекаріату як нового класу, позбавленого не лише економічної, а й наративної безпеки, стабільної біографії та статусу, що методологічно доповнює психоаналітичну оптику соціологічним інструментарієм класового аналізу.

Проблематика споживчого суспільства та симулякрів розкрита в роботах Ж. Бодрійяра (Baudrillard, 1998) та Г. Дебора (Debord, 1994), які показують, що об'єкт споживання функціонує насамперед як знак соціального відношення, а не як задоволення потреби. П. Бурдьє (Bourdieu, 1984) конкретизує цю тезу соціологічно, вводячи поняття символічного капіталу та габітусу: смак, стиль споживання й освітні дипломи є не нейтральними індивідуальними виборами, а інструментами відтворення класової позиції, які водночас маскують саму логіку цього відтворення під видом «природної» естетичної переваги чи особистих заслуг. Е. Ґофман (Goffman, 1959), своєю чергою, пропонує мікросоціологічну модель «управління враженням», яка виявляється продуктивною для аналізу того, як цифрові платформи перетворюють презентацію ідентичності на постійну сценічну роботу. З. Бауман (Bauman, 2000, 2007) додає до цього оптику «плинної сучасності», у якій ідентичність стає проєктом постійного споживчого перевизначення. Е. Іллуз (Illouz, 2007) аналізує, як капіталізм колонізує саму емоційну сферу, перетворюючи інтимність на об'єкт раціонального розрахунку. М. Фішер (Fisher, 2009) у концепції «капіталістичного реалізму» описує неможливість уявити альтернативу наявному порядку, а Б.-Ч. Хан (Han, 2017) – як неолібералізм замінює зовнішній примус на самоексплуатацію, замасковану під свободу. Показово, що ці автори, попри відмінності словника, описують структурно подібний механізм: інтеріоризацію зовнішнього примусу як внутрішньої свободи чи покликання, який Хан називає «психополітикою», а Фішер – «капіталістичним реалізмом».

Постсоціалістична специфіка фігури «гомо совєтикус» розроблена в класичній праці О. Зінов'єва (Zinoviev, 1985), а її пізніша, антропологічна деконструкція здійснена А. Юрчаком (Yurchak, 2006), який показав перформативний, а не суто ідеологічний характер радянської публічної мови: пересічний радянський громадянин не так «вірив» у офіційну ідеологію, як відтворював її ритуальні форми, залишаючи простір для приватних, неофіційних значень. Останніми роками саме поняття «гомо совєтикус» стало предметом гострої критичної рефлексії: Г. Шарафутдінова показує, що цей термін виник у межах холодновоєнної тоталітарної парадигми й політичного антикомунізму, і застерігає проти його буквального, дегуманізувального застосування до реальних людей і суспільств (Sharafutdinova, 2023). Подібним чином Т. Федірко, аналізуючи український контекст, показує, що ярлик «лінивого гомо совєтикус» часто функціонує як спосіб делегітимізувати критику несправедливого розподілу ресурсів, а не як нейтральний аналітичний опис (Fedirko, 2021). Ці

застереження методологічно важливі для цієї статті: нижче термін «гомо совєтикус» вжито виключно як евристична, ідеально-типова конструкція для опису структури фантазму, а не як діагноз реальних соціальних груп. З огляду на це спостереження А. Юрчака є методологічно продуктивним для розуміння постсоціалістичного цинізму: якщо радянський суб'єкт уже володів навичкою відтворювати офіційний дискурс, не поділяючи його буквально, то перехід до неоліберального меритократичного дискурсу, ймовірно, використовує ту саму перформативну компетенцію. М. Сандел (Sandel, 2020) критикує сучасний меритократичний міф, що перетворює диплом та освітній капітал на квазісакральний маркер морального права на успіх, приховуючи структурну нерівність доступу.

Нарешті, теоретичну рамку карнавалізації культури як інверсії соціальної ієрархії без реального перерозподілу влади започатковано М. Бахтіним (Bakhtin, 1984), для якого карнавал є тимчасовим, санкціонованим офіційним порядком простором «навиворіт». Т. Адорно і М. Горкгаймер (Adorno & Horkheimer, 2002) та Ф. Джеймісон (Jameson, 1991) показують, як індустрія культури й постмодерна логіка пізнього капіталізму нейтралізують потенціал карнавального перевертання, перетворюючи його на товар. Дослідження мультиплікаційного серіалу «Південний Парк» як симптоматичного культурного тексту, що поєднує карнавальну естетику з постідеологічним цинізмом, здійснено колективом авторів за редакцією Дж. Е. Вайнстока (Weinstock, 2008): зокрема А. Голсол аналізує серіал крізь оптику карнавалескного (Halsall, 2008), С. Ґронінг досліджує механізми «постідеологічних напівзаходів» цинізму в серіалі (Groening, 2008), а Р. Самюелс уводить і аналізує поняття «рівноможливісної ненависті» (equal opportunity hatred), яке в цій статті використано для опису ефекту цинічної метадистанції глядача (Samuels, 2008). Т. Мак-Ґоуен (McGowan, 2016) пропонує психоаналітичну модель бажання за капіталізму, яка синтезує лаканівську теорію з політекономічною критикою і слугує методологічним містком між цими традиціями.

Попри значний масив досліджень з окремих напрямів (психоаналітичної критики ідеології, соціології прекаріату та боргу, культурології карнавалу і соціології символічного капіталу), недостатньо розробленим залишається синтетичний аналіз того, як саме постсоціалістична фігура «гомо совєтикус» трансформується в сучасного прекарного суб'єкта неолібералізму через призму карнавалізованої масової культури (див. також опис стратегії пошуку літератури в розділі «Вступ»). Функція масової сатиричної анімації здебільшого аналізується або суто культурологічно (Weinstock, 2008), або суто психоаналітично (McGowan, 2016), рідше в поєднанні з постсоціалістичною специфікою. Саме ця подвійна прогалина, теоретична (брак інтегративної моделі) і емпірико-матеріальна (недостатність аналізу конкретних культурних текстів у постсоціалістичному ключі), визначає новизну цього дослідження.

Мета та завдання. Метою статті є розкриття механізму формування та відтворення ідеологічного фантазму панування в суб'єктивності нового прекарного класу в умовах неолібералізму, а також аналіз функції карнавалізованих культурних текстів (на прикладі мультиплікаційного серіалу «Південний Парк») як простору символічного, але не реального програвання цього фантазму.

Завдання дослідження: 1) простежити зміщення об'єкта-причини бажання від дефіцитарних товарів пізньорадянської доби до сучасних маркерів статусу та проаналізувати роль символічного капіталу в цьому зміщенні; 2) розкрити психоаналітичну структуру фантазму «природного права на панування» без готовності нести відповідальність; 3) проаналізувати функцію карнавалізації в культурі неолібералізму як механізму символічної компенсації реальної безвладності на матеріалі трьох епізодів мультиплікаційного серіалу «Південний Парк»; 4) сформулювати гіпотези щодо практичних імплікацій запропонованої моделі для аналізу медіаспоживання, освітньої політики та регулювання споживчого кредитування, зокрема в українському контексті, які потребують подальшої емпіричної перевірки.

Методи та дані. Дослідження має теоретико-аналітичний характер і виконане в межах якісної методології культурної критики. Основним методом є критичний текстуальний аналіз (critical textual analysis) у розумінні Мак-Кі та Фюрзіх: спосіб отримання даних про те, як культурні тексти конструюють можливі позиції глядача, а не спосіб встановлення єдино правильної інтерпретації (McKee, 2003; Fürsich, 2009). Метод застосовано до мультиплікаційного серіалу «Південний Парк» як кейсового культурного тексту.

Джерельна база: серіал «Південний Парк» (творці – Т. Паркер і М. Стоун, з 1997 року й дотепер) налічує понад 300 епізодів. З цього корпусу для деталізованого аналізу відібрано три епізоди за такими критеріями: (1) прямий тематичний зв'язок з боргом, статусним споживанням або фантазмом влади без відповідальності; (2) достатня академічна й публіцистична задокументованість епізоду, що дає змогу перевірити авторську інтерпретацію; (3) хронологічний розкид, що дає змогу простежити діахронну стійкість механізму. Відібрано: «Cartmanland» (сезон 5, епізод 6, реж. і сцен. Т. Паркер, прем'єра 25 липня 2001 р.); «Margaritaville» (сезон 13, епізод 3, реж. і сцен. Т. Паркер, прем'єра 25 березня 2009 р.); «A Nightmare on FaceTime» (сезон 16, епізод 12, реж. і сцен. Т. Паркер, прем'єра 24 жовтня 2012 р.). Кожен епізод оформлено окремим бібліографічним записом за APA 7 (див. розділ «Література»). Вибір серіалу як кейсу загалом обґрунтований трьома критеріями: тривалість і культурна тривкість тексту (серіал виходить з 1997 року й залишається помітним елементом англомовного медійного простору), що дає змогу простежити діахронну стійкість аналізованих механізмів; експліцитна орієнтація серіалу на політичну й економічну сатиру; наявність усталеної дослідницької традиції аналізу серіалу в академічній літературі (Weinstock, 2008), що дає змогу

співвіднести авторську інтерпретацію з наявними прочитаннями (Halsall, 2008; Groening, 2008; Samuels, 2008).

Аналітична матриця: кожен епізод прочитано крізь шість аналітичних категорій, операціоналізованих так: (а) влада – позиція, з якої персонаж ухвалює рішення, що стосуються інших; (б) статус – символічне визнання позиції персонажа іншими персонажами; (в) борг – формальне чи неформальне зобов'язання, що обмежує майбутні дії персонажа; (г) споживання – придбання товару чи послуги як засобу демонстрації статусу; (д) карнавальна інверсія – тимчасова зміна місцями «низу» і «верху» соціальної ієрархії; (е) цинічна дистанція – експліцитне мовлення персонажа чи наративу про власну ілюзорність за одночасного продовження дії за її логікою. Аналіз здійснювався у два кроки: спочатку виокремлювалися наративні одиниці (сцени, репліки персонажів), що експліцитно тематизують одну чи декілька з цих категорій; далі ці одиниці інтерпретувалися крізь психоаналітичну оптику об'єкта-причини бажання, фантазму та цинічного розуму, а також крізь соціокритичну оптику неолібералізму й символічного капіталу. Цей двокроковий підхід не усуває інтерпретаційної суб'єктивності дослідниці: щоб обмежити довільність проєктування теорії на матеріал, застосовано дослідницьку рефлексивність (експліцитне фіксування власних теоретичних очікувань до перегляду епізодів) і для кожного епізоду розглянуто принаймні одне альтернативне прочитання (наведене в розділі «Результати»), що не підтверджує психоаналітичну модель або обмежує сферу її застосування.

Другим методом є теоретичний синтез і компаративний аналіз джерел психоаналітичної традиції (Ж. Лакан, С. Жижек, П. Слотердайк), соціологічної критики неолібералізму та прекаріату (Д. Гарві, М. Фуко, В. Браун, Г. Стендінг, М. Лаццарато, П. Бурдьє) та культурологічної теорії карнавалу (М. Бахтін, Т. Адорно, М. Горкгаймер, Ф. Джеймісон), що дало змогу побудувати авторську теоретичну модель «нового гомо совєтикус».

Джерельною базою слугують вторинні джерела (наукові монографії та статті), а також три названі вище епізоди серіалу як об'єкт аналізу; збір первинних емпіричних даних (опитування, інтерв'ю, контент-аналіз великих масивів медіатекстів, рецептивне дослідження аудиторії) не проводився. Основні обмеження дослідження такі: (1) теоретичний характер дослідження унеможливлює емпіричну верифікацію моделі в сенсі перевірки причиново-наслідкових зв'язків; (2) зосередженість на трьох епізодах одного англомовного серіалу не дає підстав для узагальнень щодо серіалу в цілому, інших культурних текстів чи будь-якої глядацької аудиторії, зокрема української; (3) відсутність систематичного рецептивного дослідження реакцій глядачів означає, що всі твердження про «ефект» на глядача (наприклад, про цинічну метадистанцію) є теоретичними гіпотезами про можливий механізм, а не описом задокументованої реакції реальної аудиторії; (4) відповідно, усі положення статті, що стосуються українського контексту (розділ «Теоретичні гіпотези для дослідження українського прекаріату»), сформульовано як гіпотези, які

потребують подальшої емпіричної перевірки на локально релевантному матеріалі, а не як встановлені результати.

Результати.

Від дефіциту до боргу: зміщення об'єкта-причини бажання

У пізньорадянській системі об'єкт-причина бажання набував форми дефіцитарного імпортного товару (джинсів, жувальної гумки, пляшки кока-коли), який ніколи не був цінним сам по собі, а функціонував як метонімія недосяжного «повного» життя по той бік залізної завіси (Lacan, 2006; Zinoviev, 1985). Логіка бажання за Лаканом якраз і полягає в тому, що об'єкт а не володіє власною цінністю: він лише матеріалізує розрив, структурну нестачу в суб'єкті (Lacan, 2006). Символічний обмін «джинси в обмін на лояльність системі» був, за визначенням А. Юрчака, не так актом опору, як перформативним співіснуванням із офіційним дискурсом, що дозволяло приватну автономію без публічного заперечення системи (Yurchak, 2006).

Сучасний неоліберальний суб'єкт успадковує ту саму структуру нестачі, проте об'єкти, що її матеріалізують, змінилися: замість джинсів – куплений (а не здобутий) диплом, замість жувальної гумки – актуальна модель смартфона, замість кока-коли – підписка на сервіси потокового відео й обладнання в кредит. Тут варто одразу уточнити, що вислів «куплений диплом» у цій статті вжито не в значенні корупційного здобуття документа про освіту, а в ширшому соціологічному значенні: масової формальної кваліфікації, набутої без гарантії відповідної якості чи затребуваності на ринку праці, і водночас товаризованого статусного знака (пор. Bourdieu, 1984; Sandel, 2020). Ці три явища (корупційне придбання, масова формальна кваліфікація, товаризований статусний знак) розведено докладніше нижче, у розділі «Теоретичні гіпотези для дослідження українського прекаріату». Принципова відмінність нових об'єктів бажання від старих полягає в тому, що вони вже не є символами заборонного, недосяжного Заходу: вони формально доступні, продаються в кредит і в розстрочку, а отже, їхня недосяжність переноситься не в просторовий (по той бік кордону) вимір, а в темпоральний і борговий (Graeber, 2011; Lazzarato, 2012). М. Лаццарато показує, що боргова форма перетворює саме очікування, саму темпоральність суб'єкта на інструмент управління: людина, що виплачує кредит за техніку чи навчання, наперед проєктує себе як морально зобов'язану, дисципліновану фігуру, чиє майбутнє вже обтяжене борговими зобов'язаннями (Lazzarato, 2012).

У цій перспективі корисно застосувати поняття символічного капіталу П. Бурдьє (Bourdieu, 1984): якщо в пізньорадянській системі дефіцитарний товар засвідчував доступ до неформальних мереж розподілу, то сьогодні куплений диплом чи технічний пристрій засвідчує здатність суб'єкта конвертувати фінансовий капітал у символічний, продемонструвати смак, поінформованість, «сучасність». Проте, на відміну від класичного бурдьєвського габітусу, який формується тривалим процесом соціалізації і тому важко імітується, сучасні маркери статусу є набагато доступнішими для набуття: смартфон купується

за один візит до магазину чи один клік у застосунку розстрочки, що створює ілюзію швидкої конвертованості символічного капіталу, тоді як реальна структурна позиція суб'єкта в соціальній ієрархії залишається незмінною.

Диплом у цій системі особливо показовий: там, де раніше освіта символізувала статус, здобутий через працю та визнання системою, сьогодні М. Сандел фіксує перетворення диплома на товар, купівля якого нібито підтверджує «природне» моральне право на успіх, приховуючи структурні, а не особисті причини нерівності (Sandel, 2020). Виникає парадоксальна ситуація: суб'єкт злиться не через відсутність джинсів, а через відсутність куплено-підтвердженого статусу, який мав би автоматично конвертуватися у визнання, владу й дозвілля без праці. Гіпотетично ця конфігурація може бути особливо загострена в суспільствах на кшталт українського, де масова девальвація вищої освіти (Kupets, 2016) накладається на високий рівень трудової міграції (Libanova et al., 2022), що потенційно додатково підриває звичну кореляцію між дипломом і соціальним статусом; докладніше цю гіпотезу розглянуто нижче, у розділі «Теоретичні гіпотези для дослідження українського прекаріату».

Фантазм суверена без ноші влади

Ключовою рисою нового «гомо совєтикус» є не просто заздрість до чужого достатку, а специфічний фантазм природженого права на панування: переконання, що суб'єкт «народжений керувати світом», навіть якщо повсякденно виконує найманотрудову, підпорядковану роботу. С. Жижек описує подібну структуру через поняття надегоцентричного імперативу насолоди (superego injunction to enjoy): пізній капіталізм наказує суб'єкту не просто споживати, а насолоджуватися, реалізовувати себе, «бути переможцем», перетворюючи будь-яку невдачу на особисту моральну провину, а не структурний наслідок (Žižek, 1989, 1997). Меритократичний міф, детально розібраний М. Санделом, підсилює цей імператив: якщо система стверджує, що успіх – виключно результат особистих заслуг, то суб'єкт, який відчуває власну виключність, водночас відчуває несправедливість того, що ця виключність не конвертована в реальну владу чи статус (Sandel, 2020).

Психоаналітично цей фантазм зручно описати як ідентифікацію з ідеалом-Я без готовності пройти шлях символічної кастрації, тобто без визнання обмежень, компромісів і відповідальності, які супроводжують реальну владу. Суб'єкт хоче позиції суверена (можливості вирішувати, розпоряджатися, бути в центрі уваги), але відкидає ношу суверена (відповідальність за наслідки рішень, турботу про інших, обмеження власної сваволі заради спільного блага). Т. Мак-Ґоуен формулює це як структурну особливість капіталістичного бажання загалом: система організована так, що постійно обіцяє повну насолоду об'єктом-причиною бажання «за наступною покупкою», але ніколи не дозволяє суб'єктові досягти позиції, з якої ця насолода була б остаточною, бо саме ця нескінченна відстрочка й підтримує бажання, а отже, і саму систему споживання (McGowan, 2016). У цьому сенсі фантазм «маленької людини – правителя світу» не є збоєм системи, а її продуктивним механізмом: чим сильніша уявна

ідентифікація з позицією влади, тим менше в суб'єкта залишається символічного ресурсу для реальної колективної дії, спрямованої на зміну структурних умов його підпорядкованості (Brown, 2015; Harvey, 2005).

Важливо додати соціальний вимір цього фантазму: якщо в психоаналітичній оптиці йдеться про індивідуальну структуру бажання, то соціокритична оптика Фуко й Дардо – Лаваля дозволяє побачити, як саме ця індивідуальна структура систематично культивується інституційно, через дискурс «особистого бренду», «підприємницького мислення», «лідерських якостей», який пронизує сучасну корпоративну культуру, освітні програми та медіа саморозвитку (Dardot & Laval, 2013; Foucault, 2008). Суб'єкт не просто спонтанно фантазує про панування – він систематично навчається цієї фантазії як нормативної моделі успішної особистості, що робить фантазм не приватною психічною девіацією, а структурним ефектом неоліберального дискурсивного режиму.

Карнавалізація без перевертання: гра ролей замість зміни позицій

М. Бахтін описує карнавал як тимчасове, санкціоноване офіційною культурою призупинення ієрархії, під час якого «низ» і «верх» символічно міняються місцями, а сміхова культура дозволяє колективно пережити амбівалентність влади (Bakhtin, 1984). Проте цей карнавал завжди був часово обмеженим і завершувався поверненням до вихідного порядку: саме ця тимчасовість і робила його безпечним клапаном соціального напруження. Сучасна цифрова культура – платформи потокового мовлення, відеоігрові аватари, соціальні мережі, де кожен користувач може «бути ким завгодно» – успадковує естетику карнавалу, проте втрачає його колективний, ритуальний характер, перетворюючи публічну інверсію ролей на індивідуалізовану, постійно доступну послугу (Bauman, 2000, 2007).

У цьому контексті продуктивним є звернення до мікросоціології Е. Ґофмана (Goffman, 1959), який описував соціальну взаємодію як театралізовану презентацію «фасаду» перед аудиторією. Якщо для Ґофмана управління враженням було ситуативною, обмеженою конкретною взаємодією практикою, то цифрові платформи перетворюють цю практику на безперервну, публічно архівовану й піддану кількісній оцінці (лайки, перегляди, підписники) роботу з іміджем, яка ніколи не «закінчується» поверненням за куліси. Це принципово посилює психічне навантаження карнавалізованої гри ролей: якщо класичний карнавал і навіть ґофманівська повсякденна презентація себе передбачали чітку межу між сценою та закулиссям, то безперервно активна мережева ідентичність стирає цю межу, перетворюючи саме життя суб'єкта на нескінченний перформанс без антракту.

Т. Адорно і М. Горкгаймер ще в середині XX століття попереджали, що індустрія культури стандартизує саму можливість трансгресії, перетворюючи бунт на товар (Adorno & Horkheimer, 2002); Ф. Джеймісон розвиває цю тезу стосовно постмодерного пізнього капіталізму, показуючи, що іронічна дистанція та пастиш самі стали панівним культурним кодом, який унеможливлює серйозну

політичну альтернативу (Jameson, 1991). У цьому контексті бажання «зміни ролей» – стати автором популярних трансляцій, лідером думок, «королем чату», лідером ігрової гільдії – репрезентує саме карнавалізовану, символічну версію влади: суб'єкт отримує видимість аудиторії, підпорядкування, статусу, проте без жодної реальної відповідальності за долю інших людей, без потреби приймати рішення, наслідки яких він не може контролювати чи скасувати одним кліком. Це і є принципова відмінність від класичного бахтінського карнавалу: там інверсія була колективним ритуалом примирення з ієрархією, тут вона – індивідуалізована компенсаторна практика, що консервує саму ієрархію, відволікаючи енергію невдоволення в символічний, а не структурний вимір (Adorno & Horkheimer, 2002; Jameson, 1991).

«Південний Парк» як симптоматичний текст цинічного розуму: аналіз трьох епізодів

Мультиплікаційний серіал «Південний Парк» Т. Паркера і М. Стоуна є показовим культурним текстом для аналізу описаного фантазму саме тому, що він поєднує естетику карнавалу (тілесний низ, скатологічний гумор, інверсію дитячої й дорослої позицій) із наскрізним постідеологічним цинізмом (Parker & Stone, 1997–present). А. Голсол прямо аналізує серіал крізь оптику карнавалескного, показуючи, як дитячі персонажі систематично займають позиції дорослої влади, миттєво їх дискредитуючи (Halsall, 2008). Нижче цю теоретичну рамку застосовано послідовно до трьох епізодів, відібраних за критеріями, описаними в розділі «Методи та дані»: для кожного епізоду наведено сюжет, аналітичну категорію з матриці, інтерпретацію та альтернативне прочитання.

«Cartmanland» (сезон 5, епізод 6; Parker, 2001): фантазм суверенності без ноші влади. Ерік Картман успадковує від померлої бабусі 1 мільйон доларів і купує на ці гроші занепадний атракціон North Park Funland, перейменовуючи його на «Cartmanland»; ключова мотивація персонажа за сюжетом серії – не інвестиція чи заробіток, а можливість заборонити вхід іншим дітям, насамперед Стену і Кайлу, і насолоджуватися атракціонами наодинці. Аналітична категорія: влада і статус без відповідальності. Коли з'ясовується, що утримання парку потребує оплати охорони, комунальних послуг і ремонту, Картман послідовно відмовляється визнавати ці зобов'язання частиною володіння: він хоче позиції власника (право вирішувати, хто заходить), але не приймає ноші власника (обов'язок фінансувати інфраструктуру), і врешті змушений сам пускати відвідувачів за гроші, щоб покрити витрати, після чого в люті вимагає повернути гроші й позбувається парку. Інтерпретація: цей сюжет буквально інсценує психоаналітичну структуру, описану вище, – ідентифікацію з ідеалом-Я без готовності пройти шлях символічної кастрації: Картман прагне суверенної позиції (виключне право розпоряджатися простором), але відкидає символічний борг, який ця позиція накладає. Альтернативне прочитання: сюжет можна прочитати не психоаналітично, а суто сатирично, як пародію на лібертаріанську риторику приватної власності («мій парк, мої правила»), без апеляції до дитячого фантазму всемогутності; обидва прочитання не є

взаємовиключними, оскільки сатира на лібертаріанство і психоаналітичний фантазм можуть діяти в тексті одночасно.

«Margaritaville» (сезон 13, епізод 3; Parker, 2009): цинічна дистанція і фінансова криза. Епізод є прямою сатирою на глобальну фінансову кризу 2008–2009 років. Стен намагається повернути в магазин куплений батьком, Ренді Маршем, дорогий і непотрібний блендер для маргарити «Margaritaville», і в пошуках компенсації проходить ланцюжок фінансових посередників аж до Волл-стрит, де з'ясовує, що банківський менеджер свідомо переводить і «губить» заощадження клієнтів («і гроші зникли») у фіктивних портфельних інвестиціях. Паралельно Ренді очолює релігійно забарвлений рух економічного аскетизму, закликаючи місто відмовитися від «зайвих витрат», одночасно виправдовуючи власну покупку блендера як «предмет першої необхідності». Аналітична категорія: борг, споживання, цинічна дистанція. Інтерпретація: епізод прочитується як алегорія фінансіалізованого капіталізму, у якій система вимагає жертв (аскези) від пересічних споживачів, тоді як реальні причини кризи, безвідповідальні рішення фінансових посередників, залишаються поза межами покарання; водночас сам Ренді втілює цинічну дистанцію другого порядку: він знає, що спонукає інших до жертовності, і водночас не готовий відмовитися від власного статусного придбання (Fisher, 2009; Harvey, 2005). Альтернативне прочитання: сцену з банкіром, що навмисно «губить» гроші клієнтів, можна прочитати не як алегорію структурної логіки капіталізму, а як спрощену сатиру на індивідуальну корупцію конкретних персонажів, що зміщує критику із системного на персональний рівень і послаблює психоаналітичне прочитання.

«A Nightmare on FaceTime» (сезон 16, епізод 12; Parker, 2012): фігура Ренді Марша і повторювані бізнес-авантюри. Ренді купує за 10 000 доларів давно закритий відеопрокат «Blockbuster», переконаний, що це «угода десятиліття», яка забезпечить сім'ю; сюжет є пастишем фільму «Сяйво»: у порожньому, ніким не відвідуваному магазині Ренді поступово марить, вважаючи привидів колишніх клієнтів реальними покупцями. Аналітична категорія: споживання, карнавальна інверсія (батько замість дорослої фінансової розсудливості поводиться як дитина, що вигадує собі уявних клієнтів-друзів). Інтерпретація: цей і низка подібних сюжетних ліній, пов'язаних із Ренді Маршем упродовж серіалу, послідовно втілюють фігуру дорослого, який так і не подолав дитячий фантазм всемогутності, компенсуючи структурну економічну незахищеність середнього класу серією ілюзорних, короткочасних «перемог» і галюцинаторним запереченням реальності ринку (тут – остаточного витіснення відеопрокатів сервісами потокового відео). Альтернативне прочитання: епізод можна прочитати як класичну сатиру на технологічну ностальгію та страх перед автоматизацією ринку без психоаналітичного підтексту фантазму суверенності; вибір саме психоаналітичної рамки в цій статті є інтерпретаційним рішенням авторки, а не єдино можливим прочитанням тексту.

На рівні серіалу загалом Р. Самюелс визначає ключовий прийом «Південного Парку» як «рівноможливісну ненависть» (equal opportunity hatred): систематичне висміювання всіх ідеологічних позицій без винятку, що виробляє в глядача позицію цинічної метадистанції (Samuels, 2008). С. Ґронінг, аналізуючи цей самий механізм під назвою «постідеологічних напівзаходів», показує, що глядач «знає», що будь-яка ідеологія смішна, і саме це знання дозволяє йому продовжувати жити всередині системи, не намагаючись її змінити (Groening, 2008). Це практично буквальна ілюстрація формули Слотердайка і Жижека: глядач «Південного Парку» чудово знає, що товарний фетишизм, меритократичний міф чи корпоративна риторика є ілюзіями, але саме це усвідомлення, здійснене в безпечному просторі сміху, знімає з нього необхідність діяти інакше (Sloterdijk, 1987, p. 5; Žižek, 1989, p. 33).

Так серіал сам відтворює діагностику, яку йому приписують дослідники: він не пропонує виходу з циклу цинічного знання-невідання, а естетизує і робить приємним саме перебування в ньому, перетворюючи критику на ще один товар індустрії культури, про який попереджали Адорно й Горкгаймер (Adorno & Horkheimer, 2002). Водночас це не означає повної відсутності критичного потенціалу серіалу: сама здатність тексту робити механізми цинічної дистанції видимими для глядача, навіть якщо він і не пропонує альтернативи, створює принаймні мінімальну рефлексивну дистанцію, на якій може ґрунтуватися подальша, вже не суто розважальна критична робота реципієнта.

Теоретичні гіпотези для дослідження українського прекаріату: символічний капітал, диплом і борг

Синтезуючи описані лінії аналізу, можна висунути гіпотезу, що новий «гомо совєтикус» робітничого класу та прекаріату відтворює не так конкретний перелік дефіцитарних товарів, як саму структуру фантазматичного дефіциту, перенесену на об'єкти боргової економіки (Graeber, 2011; Lazzarato, 2012; Standing, 2011). Диплом, дорога техніка, житло в іпотеку можуть поставати не просто товарами, а квазісакральними означниками права на визнання, які, однак, не конвертуються в реальну владу над власним життям, бо саме́ їх набуття прив'язує суб'єкта до довгострокового боргового зобов'язання (Graeber, 2011; Lazzarato, 2012). Наведені нижче три положення про український контекст сформульовано саме як гіпотези для подальшої емпіричної перевірки, а не як встановлені результати цього теоретичного дослідження.

Гіпотеза 1 (освіта і ринок праці). Масове поширення вищої освіти за роки незалежності могло відбуватися паралельно зі структурним звуженням ринку кваліфікованої праці, що системно знецінює диплом як конвертований символічний капітал (Bourdieu, 1984; Sandel, 2020). Це узгоджується з наявними економічними дослідженнями невідповідності освіти й ринку праці в Україні, які фіксують стійке накладання надлишку людей із вищою освітою на надлишок низькокваліфікованих вакансій (Kupets, 2016), а також із новішими даними про подальше загострення цієї невідповідності після повномасштабного вторгнення (Iurchenko & Ponomarenko, 2025). Проте ці дослідження не

перевіряють психоаналітичну гіпотезу про фантазматичний, а не суто економічний характер знецінення диплома, тому зв'язок із моделлю цієї статті залишається теоретичним припущенням, яке потребує окремої перевірки, наприклад, методами глибинного інтерв'ю з випускниками.

Гіпотеза 2 (трудова міграція). Масштабна трудова еміграція, що зросла в кілька разів після 2022 року (Libanova et al., 2022; Fedyuk, 2023), могла перетворити саме порівняння «західного» і «вітчизняного» рівня життя на новий різновид дефіцитарного бажання, структурно подібний до пізньорадянського протиставлення «тут» і «там», з тією різницею, що об'єктом бажання тепер постає вже не конкретний товар, а сама можливість легальної, стабільної зайнятості за кордоном. Ця гіпотеза є теоретичною екстраполяцією моделі й потребує перевірки методами рецептивних досліджень аудиторії трудових мігрантів, а не лише економічної статистики.

Гіпотеза 3 (війна і колективна вразливість). Повномасштабна війна могла додатково загострити суперечність між фантазмом індивідуального суверенітету і реальним досвідом колективної вразливості: медійний і рекламний дискурс, гіпотетично, продовжує апелювати до логіки особистого успіху й споживчого статусу навіть у ситуації, коли колективна, а не індивідуальна відповідальність і солідарність об'єктивно постають ключовим ресурсом виживання суспільства (Żuk, 2023). Ця гіпотеза так само сформульована на рівні теоретичного очікування, а не задокументованого результату.

Щодо самого поняття «куплений диплом»: у межах цієї статті воно вжито в значенні товаризованого статусного знака (тобто офіційно здобутої кваліфікації, цінність якої для власника полягає радше в символічному ефекті володіння дипломом, ніж у гарантованому професійному результаті), а не в значенні корупційного придбання документа про освіту без навчання; ці явища слід чітко розрізняти, оскільки вони мають різну емпіричну природу і потребують різних політик протидії.

Емоційний вимір цієї конструкції додатково підсилюється колонізацією інтимної сфери капіталістичною логікою розрахунку, описаною Е. Іллуз (Illouz, 2007), та самоексплуатацією, замаскованою під свободу і самореалізацію, яку аналізує Б.-Ч. Хан (Han, 2017). У цьому світлі карнавалізована масова культура (від соціальних мереж до сатиричної мультиплікації) гіпотетично функціонує як простір, де фантазм суверенності без ноші влади може бути символічно прожитий, відреагований і водночас нейтралізований, без жодного реального перерозподілу соціальних позицій (Adorno & Horkheimer, 2002; Jameson, 1991; Weinstock, 2008).

Дослідницькі гіпотези та можливі напрями застосування: медіаспоживання, освітня політика та регулювання споживчого кредитування

Запропонована модель окреслює кілька напрямів, які потребують подальшого емпіричного опрацювання, а не готових рецептів застосування.

У сфері аналізу медіаспоживання модель дозволяє сформулювати гіпотезу, що стійка популярність контенту, який поєднує сатиричну дистанцію

з відсутністю чіткої політичної позиції, може бути пов'язана з тим, що аудиторія, структурована фантазмом суверенності без відповідальності, схильна віддавати перевагу медіапродуктам, які пропонують позицію цинічного спостерігача, а не активного громадянина; ця гіпотеза потребує перевірки методами рецептивних досліджень і не випливає автоматично з текстуального аналізу серіалу. Якщо гіпотеза підтвердиться, це матиме значення для редакційної та освітньої медіаполітики, зокрема для програм медіаграмотності, яким, можливо, варто працювати не лише з фактологічною перевіркою інформації, а й з рефлексією над самою позицією цинічної метадистанції глядача.

У сфері освітньої політики модель актуалізує проблему, детально розроблену М. Санделом (Sandel, 2020): якщо диплом функціонує передусім як квазісакральний маркер статусу, а не як гарантія кваліфікації, освітні реформи, спрямовані виключно на кількісне розширення доступу до вищої освіти без паралельної трансформації ринку праці й системи професійної орієнтації, можуть поглиблювати, а не пом'якшувати описану суперечність між фантазмом заслуженого успіху і реальним досвідом знецінення диплома; це узгоджується з наявними даними про невідповідність освіти й ринку праці в Україні (Kupets, 2016; Iurchenko & Ponomarenko, 2025), хоча психоаналітичний, а не суто економічний механізм цього зв'язку залишається гіпотезою.

Нарешті, для регулювання споживчого кредитування модель пропонує пояснення того, чому реклама, яка апелює до негайного статусного задоволення через кредитне споживання («купи зараз, плати пізніше»), може виявлятися особливо ефективною серед прекарної аудиторії: подібні пропозиції, гіпотетично, резонують саме з описаною структурою боргового фантазму, обіцяючи миттєву конвертацію фінансового зобов'язання в символічний капітал. Важливо наголосити на етичному векторі цього висновку: мета моделі полягає не в тому, щоб підказати маркетологам, як ефективніше монетизувати вразливість прекарної аудиторії, а навпаки, у тому, щоб дати аргументи для регуляторів споживчого кредитування та розробників політик фінансової грамотності і захисту прав споживачів. Усвідомлення психічного, а не лише економічного механізму боргового рішення важливе передусім для проєктування етичних обмежень на агресивний маркетинг кредитних продуктів, орієнтований на прекарні групи населення, оскільки суто раціонально-інформаційні інтервенції навряд чи будуть ефективними, якщо не враховують описану психічну логіку.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дає підстави припускати, що постсоціалістична фігура «гомо совєтикус» (як аналітичний конструкт, а не емпіричний діагноз) не зникла в умовах неолібералізму, а трансформувалася, зберігши структуру фантазматичного дефіциту при повній заміні його предметного наповнення: замість джинсів, жувальної гумки та кока-коли новими об'єктами-причинами бажання постають куплений диплом, дорога техніка та боргові зобов'язання, що супроводжують доступ до цих об'єктів. Запропо-

новано розглядати як ключову психічну конфігурацію нового представника робітничого класу та прекаріату фантазм природженого права на панування, структурований меритократичним міфом та надегоцентричним імперативом насолоди: фантазм, який вимагає позиції суверена, але систематично відмовляється від ноші відповідальності, притаманної реальній владі.

Показано на теоретичному рівні, що карнавалізація сучасної масової культури, зокрема цифрових платформ і сатиричної анімації на кшталт «Південного Парку», відтворює не бахтінську модель тимчасового, колективного й ритуального перевертання ієрархії, а індивідуалізовану, товаризовану практику символічної зміни ролей, яка компенсує, проте не скасовує реальну структурну безвладність суб'єкта. Продемонстровано, що поняття символічного капіталу П. Бурдьє та мікросоціологія презентації себе Е. Ґофмана продуктивно доповнюють психоаналітичну оптику Лакана і Жижека, дозволяючи побачити соціальний, а не лише індивідуально-психічний вимір описаного фантазму. Аналіз трьох епізодів «Південного Парку» («Cartmanland», «Margaritaville», «A Nightmare on FaceTime») проілюстрував евристичний потенціал запропонованої моделі на матеріалі, що виходить за межі одного персонажа чи одного епізоду, хоча, як зазначено в розділі «Методи та дані», цей аналіз не є емпіричною верифікацією моделі в строгому сенсі й потребує подальшої перевірки на ширшому і рецептивно дослідженому матеріалі.

Щодо поставлених завдань дослідження: завдання 1–3 виконано на теоретико-аналітичному рівні – простежено зміщення об'єкта-причини бажання, розкрито психоаналітичну структуру фантазму суверенності без відповідальності та проаналізовано функцію карнавалізації як механізму символічної компенсації на матеріалі трьох епізодів «Південного Парку». Завдання 4 виконано частково: практичні імплікації моделі для медіаспоживання, освітньої політики й регулювання споживчого кредитування сформульовано як дослідницькі гіпотези, а українські імплікації моделі щодо трудової міграції, масової вищої освіти та повномасштабної війни прямо позначено як теоретичні припущення, що залишаються неперевіреними до проведення окремого емпіричного дослідження. Теоретичний внесок дослідження полягає в побудові інтегративної моделі «нового гомо совєтикус», яка поєднує психоаналітичну, соціокритичну та культурологічну оптики там, де наявна література здебільшого пропонує окремі, паралельні прочитання.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання запропонованої моделі як основи для подальших емпіричних досліджень медіаспоживання, освітньої політики та регулювання споживчого кредитування, орієнтованих на прекарну аудиторію. Перспективи подальших досліджень пов'язані передусім з емпіричною перевіркою окреслених теоретичних гіпотез на матеріалі рецептивних досліджень аудиторії українського сегмента соціальних мереж і платформ потокового мовлення, порівняльним аналізом фігури «нового гомо совєтикус» у різних постсоціалістичних контекстах Центральної та Східної Європи, а також розширенням аналізу за межі трьох розглянутих епізодів.

Внесок автора

CRediT: **Марія Панасюк**: концепція та дизайн дослідження, аналіз даних, методологія, написання, редагування тексту.

Фінансування

Дослідження не отримувало цільового фінансування.

Заява про конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Доступність даних

Окремий набір первинних даних у межах дослідження не формувався.

Етика дослідження

Дослідження проведено з дотриманням принципів академічної доброчесності та етичних стандартів наукових досліджень.

Декларація щодо використання ШІ

За допомогою ШІ здійснено пошук і перевірку точних вихідних даних цитованих джерел (сторінки, роки видання, видавництва, форматування APA7).

Декларація про оригінальність і одночасне подання рукопису

Авторка підтверджує, що поданий рукопис є оригінальним, раніше не публікувався в цій або суттєво подібній формі та не перебуває на розгляді в іншому журналі чи видавництві.

Література

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment*. Stanford University Press.

Bakhtin, M. M. (1984). *Rabelais and his world*. Indiana University Press.

Baudrillard, J. (1998). *The consumer society: Myths and structures*. Sage.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.

Bauman, Z. (2007). *Consuming life*. Polity Press.

Boltanski, L., & Chiapello, E. (2005). *The new spirit of capitalism*. Verso.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard University Press.

Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.

Dardot, P., & Laval, C. (2013). *The new way of the world: On neoliberal society*. Verso.

Debord, G. (1994). *The society of the spectacle*. Zone Books.

Fedirko, T. (2021). Liberalism in fragments: Oligarchy and the liberal subject in Ukrainian news journalism. *Social Anthropology, 29*(2), 471–489. https://doi.org/10.1111/1469-8676.13063

Fedyuk, O. (2023). *Temporary labour migration in the wake of the Ukraine war: Building long-term resilience through inclusive labour and social policies* (CELSI Policy Brief). Central European Labour Studies Institute.

Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?* Zero Books.

Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.

Fürsich, E. (2009). In defense of textual analysis: Restoring a challenged method for journalism and media studies. *Journalism Studies, 10*(2), 238–252. https://doi.org/10.1080/14616700802374050

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books.

Graeber, D. (2011). *Debt: The first 5,000 years*. Melville House.

Groening, S. (2008). Cynicism and other postideological half measures in South Park. In J. A. Weinstock (Ed.), *Taking South Park seriously* (pp. 113–129). State University of New York Press.

Halsall, A. (2008). "Bigger longer & uncut": South Park and the carnivalesque. In J. A. Weinstock (Ed.), *Taking South Park seriously* (pp. 23–38). State University of New York Press.

Han, B.-C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and new technologies of power*. Verso.

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

Illouz, E. (2007). *Cold intimacies: The making of emotional capitalism*. Polity Press.

Iurchenko, M., & Ponomarenko, M. (2025). Ukrainian educational and scientific potential after the full-scale invasion: Socioeconomic challenges and prospects. *SocioEconomic Challenges, 9*(1), 21–38.

Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.

Kupets, O. (2016). Education-job mismatch in Ukraine: Too many people with tertiary education or too many jobs for low-skilled? *Journal of Comparative Economics, 44*(1), 125–147. https://doi.org/10.1016/j.jce.2015.10.005

Lacan, J. (2006). *Écrits: The first complete edition in English* (B. Fink, Trans.). W. W. Norton.

Lazzarato, M. (2012). *The making of the indebted man: An essay on the neoliberal condition*. Semiotext(e).

Libanova, E., Pozniak, O., & Tsymbal, O. (2022). Scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of armed aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy, 48*(2), 37–57. https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037

McGowan, T. (2016). *Capitalism and desire: The psychic cost of free markets*. Columbia University Press.

McKee, A. (2003). *Textual analysis: A beginner's guide*. Sage. https://doi.org/10.4135/9780857020017

Parker, T. (Writer & Director). (2001, July 25). Cartmanland (Season 5, Episode 6) [TV series episode]. In T. Parker & M. Stone (Executive Producers), *South Park*. Comedy Central.

Parker, T. (Writer & Director). (2009, March 25). Margaritaville (Season 13, Episode 3) [TV series episode]. In T. Parker & M. Stone (Executive Producers), *South Park*. Comedy Central.

Parker, T. (Writer & Director). (2012, October 24). A Nightmare on FaceTime (Season 16, Episode 12) [TV series episode]. In T. Parker & M. Stone (Executive Producers), *South Park*. Comedy Central.

Parker, T., & Stone, M. (Creators). (1997–present). *South Park* [TV series]. Comedy Central.

Samuels, R. (2008). Freud goes to South Park: Teaching against postmodern prejudices and equal opportunity hatred. In J. A. Weinstock (Ed.), *Taking South Park seriously* (pp. 99–111). State University of New York Press.

Sandel, M. J. (2020). *The tyranny of merit: What's become of the common good?* Farrar, Straus and Giroux.

Sharafutdinova, G. (2023). *The afterlife of the 'Soviet man': Rethinking Homo Sovieticus*. Bloomsbury Academic.

Sloterdijk, P. (1987). *Critique of cynical reason*. University of Minnesota Press.

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.

Weinstock, J. A. (Ed.). (2008). *Taking South Park seriously*. State University of New York Press.

Yurchak, A. (2006). *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton University Press.

Zinoviev, A. (1985). *Homo Sovieticus*. Atlantic Monthly Press.

Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso.

Žižek, S. (1997). *The plague of fantasies*. Verso.

Žižek, S. (2008). *Violence: Six sideways reflections*. Picador.

Żuk, P. (2023). The war in Ukraine: Consequences for the economy, labour class and equitable development in Europe and beyond. *The Economic and Labour Relations Review, 34*(2), 343–356. https://doi.org/10.1017/elr.2023.18

References

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment*. Stanford University Press.

Bakhtin, M. M. (1984). *Rabelais and his world*. Indiana University Press.

Baudrillard, J. (1998). *The consumer society: Myths and structures*. Sage.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.

Bauman, Z. (2007). *Consuming life*. Polity Press.

Boltanski, L., & Chiapello, E. (2005). *The new spirit of capitalism*. Verso.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard University Press.

Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.

Dardot, P., & Laval, C. (2013). *The new way of the world: On neoliberal society*. Verso.

Debord, G. (1994). *The society of the spectacle*. Zone Books.

Fedirko, T. (2021). Liberalism in fragments: Oligarchy and the liberal subject in Ukrainian news journalism. *Social Anthropology, 29*(2), 471–489. https://doi.org/10.1111/1469-8676.13063

Fedyuk, O. (2023). *Temporary labour migration in the wake of the Ukraine war: Building long-term resilience through inclusive labour and social policies* (CELSI Policy Brief). Central European Labour Studies Institute.

Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?* Zero Books.

Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.

Fürsich, E. (2009). In defense of textual analysis: Restoring a challenged method for journalism and media studies. *Journalism Studies, 10*(2), 238–252. https://doi.org/10.1080/14616700802374050

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books.

Graeber, D. (2011). *Debt: The first 5,000 years*. Melville House.

Groening, S. (2008). Cynicism and other postideological half measures in South Park. In J. A. Weinstock (Ed.), *Taking South Park seriously* (pp. 113–129). State University of New York Press.

Halsall, A. (2008). "Bigger longer & uncut": South Park and the carnivalesque. In J. A. Weinstock (Ed.), *Taking South Park seriously* (pp. 23–38). State University of New York Press.

Han, B.-C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and new technologies of power*. Verso.

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

Illouz, E. (2007). *Cold intimacies: The making of emotional capitalism*. Polity Press.

Iurchenko, M., & Ponomarenko, M. (2025). Ukrainian educational and scientific potential after the full-scale invasion: Socioeconomic challenges and prospects. *SocioEconomic Challenges, 9*(1), 21–38.

Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.

Kupets, O. (2016). Education-job mismatch in Ukraine: Too many people with tertiary education or too many jobs for low-skilled? *Journal of Comparative Economics, 44*(1), 125–147. https://doi.org/10.1016/j.jce.2015.10.005

Lacan, J. (2006). *Écrits: The first complete edition in English* (B. Fink, Trans.). W. W. Norton.

Lazzarato, M. (2012). *The making of the indebted man: An essay on the neoliberal condition*. Semiotext(e).

Libanova, E., Pozniak, O., & Tsymbal, O. (2022). Scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of armed aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy, 48*(2), 37–57. https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037

McGowan, T. (2016). *Capitalism and desire: The psychic cost of free markets*. Columbia University Press.

McKee, A. (2003). *Textual analysis: A beginner's guide*. Sage. https://doi.org/10.4135/9780857020017

Parker, T. (Writer & Director). (2001, July 25). Cartmanland (Season 5, Episode 6) [TV series episode]. In T. Parker & M. Stone (Executive Producers), *South Park*. Comedy Central.

Parker, T. (Writer & Director). (2009, March 25). Margaritaville (Season 13, Episode 3) [TV series episode]. In T. Parker & M. Stone (Executive Producers), *South Park*. Comedy Central.

Parker, T. (Writer & Director). (2012, October 24). A Nightmare on FaceTime (Season 16, Episode 12) [TV series episode]. In T. Parker & M. Stone (Executive Producers), *South Park*. Comedy Central.

Parker, T., & Stone, M. (Creators). (1997–present). *South Park* [TV series]. Comedy Central.

Samuels, R. (2008). Freud goes to South Park: Teaching against postmodern prejudices and equal opportunity hatred. In J. A. Weinstock (Ed.), *Taking South Park seriously* (pp. 99–111). State University of New York Press.

Sandel, M. J. (2020). *The tyranny of merit: What's become of the common good?* Farrar, Straus and Giroux.

Sharafutdinova, G. (2023). *The afterlife of the 'Soviet man': Rethinking Homo Sovieticus*. Bloomsbury Academic.

Sloterdijk, P. (1987). *Critique of cynical reason*. University of Minnesota Press.

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.

Weinstock, J. A. (Ed.). (2008). *Taking South Park seriously*. State University of New York Press.

Yurchak, A. (2006). *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton University Press.

Zinoviev, A. (1985). *Homo Sovieticus*. Atlantic Monthly Press.

Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso.

Žižek, S. (1997). *The plague of fantasies*. Verso.

Žižek, S. (2008). *Violence: Six sideways reflections*. Picador.

Żuk, P. (2023). The war in Ukraine: Consequences for the economy, labour class and equitable development in Europe and beyond. *The Economic and Labour Relations Review, 34*(2), 343–356. https://doi.org/10.1017/elr.2023.18

THE FANTASY OF SOVEREIGNTY WITHOUT THE BURDEN OF POWER: NEOLIBERALISM, CARNIVALIZATION, AND THE NEW PRECARIAT THROUGH THE LENS OF PSYCHOANALYTIC CRITIQUE

Mariia Panasiuk [a,*]

[a] *MA in Cultural Studies, PhD Candidate, Independent Researcher, Ukraine*

ABSTRACT

The article examines the transformation of the ideological fantasy of mastery under late neoliberalism through the psychoanalytic theory of J. Lacan and S. Žižek, M. Bakhtin's concept of carnival, and P. Bourdieu's sociology of symbolic capital. It considers the displacement of the object-cause of desire from the classic consumption markers of the late-Soviet era (jeans, chewing gum, Coca-Cola) toward contemporary status symbols such as a purchased diploma, expensive devices, and consumer electronics bought on credit. It is argued that the new representative of the working class and precariat (used here as analytical rather than empirically homogeneous categories) inherits the fantasmatic structure of the "homo sovieticus," yet grafts it onto the meritocratic myth of a natural right to rule, without being ready to bear the burden of the ruler's responsibility. It is shown that this configuration rests on the superego injunction to enjoy, which converts personal failure into a matter of individual moral fault rather than a structural consequence of neoliberal capitalism. The article analyzes mechanisms of cultural carnivalization whereby the desire to switch roles (streaming, avatars, virtual identities) substitutes for an actual transformation of social positions. Using three episodes of the animated series South Park ("Cartmanland," 2001; "Margaritaville," 2009; "A Nightmare on FaceTime," 2012) as a symptomatic cultural text, the study demonstrates the operation of cynical distance according to the Sloterdijk–Žižek formula ("they know very well what they are doing, but still they are doing it"; Sloterdijk,

ARTICLE INFO

Keywords:
neoliberalism, psychoanalysis, precariat, carnivalization, ideological fantasy.

**Corresponding author:*
panasiuk.mariia.o@gmail.com

**ORCID:* https://orcid.org/0000-0002-5353-3922

Article history:
Received 11.07.2026
Peer-reviewed 04.09.2026
Accepted 23.09.2026
Published 28.09.2026

The content of this work may be used under the terms of the *Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs* (CC BY-NC-ND 4.0) international license, which allows others to download and distribute the work, provided that they attribute it to the work, but without the possibility to modify it in any way or use it for commercial purposes.

1987, p. 5; Žižek, 1989, p. 33), as well as the effect of "equal opportunity hatred" (Samuels, 2008), which produces a position of cynical meta-distance in the viewer. A theoretical model is proposed for analyzing the "new homo sovieticus" as a figure combining nostalgia for imaginary sovereignty with the real debt-dependency of the precarious subject. Practical implications of the model for media consumption, education policy, and consumer-credit regulation in the Ukrainian context of labor migration and full-scale war are formulated as research hypotheses requiring further empirical testing rather than as established findings. The study is theoretical-analytical in nature and relies on a method of critical textual analysis (McKee, 2003; Fürsich, 2009) of cultural artifacts combined with a synthesis of psychoanalytic and socio-critical literature.